

Nové pohyby v regióne južného Kaukazu

Tigran Aleksanyan | 9.11.2009

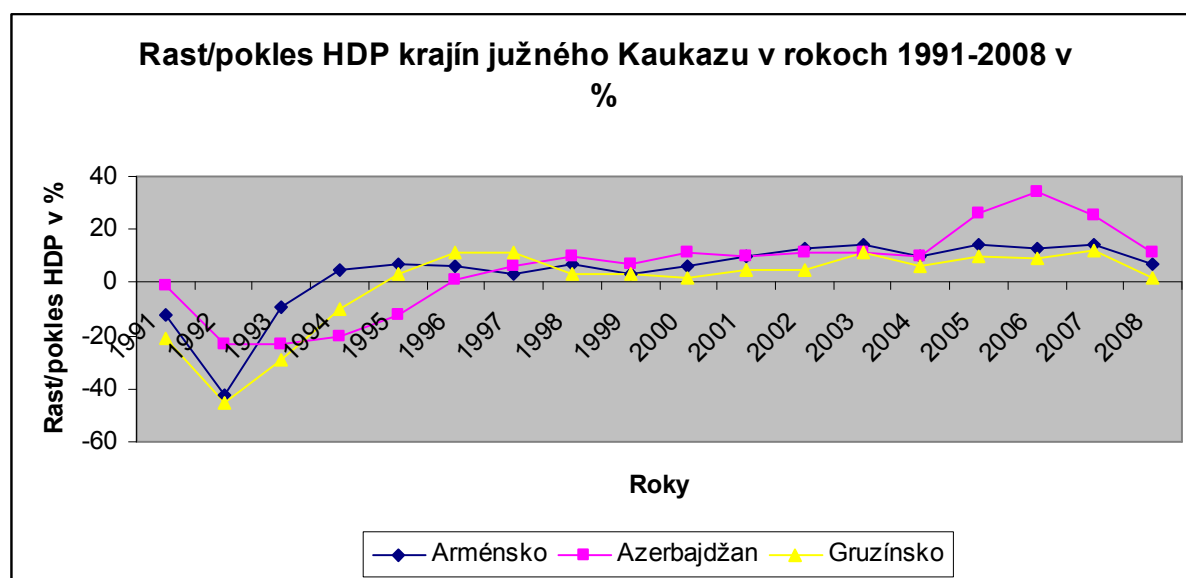
Región južného Kaukazu, ktorý tvoria tri nezávislé štáty – Arménsko, Azerbajdžan a Gruzínsko, je súčasťou Spoločenstva nezávislých štátov s množstvom konfliktov miestneho a regionálneho charakteru. Vzhľadom na nepokoje, ktoré pretrvávajú v regióne, sa ekonomiky týchto postsovietskych krajín, napriek bohatším prírodným zdrojom, kvalitnému ľudskému potenciálu a neuveriteľným dvojčíselným prírastkom, nachádzajú na zozname chudobných krajín sveta.

Po rozpade Sovietskeho zväzu v roku 1991 ekonomiky všetkých troch zakaukazských republík zaznamenali výrazné úpadky. V roku 1992 HDP Arménska zaznamenal pokles približne 42 %, v Gruzínsku bol úpadok výraznejší okolo 45%, kým v Azerbajdžane 23 %. Po 3 – 4 rokoch poklesu, ktorý bol spôsobený vysokou previazanosťou medzi niekdajším Ruskom a satelitnými štátmi - členmi Sovietskeho zväzu, sa všetky tri ekonomiky vydali na cestu hospodárskeho rozvoja, keď ich prírastky HDP v ďalších rokoch rástli jednociferným a následne dvojcifernými číslami.

V rokoch 1993-2008 najväčšie prírastky zaznamenal Azerbajdžan, keď jeho HDP vďaka rastu cien ropy v roku 2005 vzrástol o 26 %, v roku 2006 – 34 % a v roku 2007 – 25 %. To súviselo s otvorením dvoch plynovodov – Baku-Tbilisi-Ceyhan a Baku-Tbilis-Erzrum. V prípade Arménska rast HDP bol pomerne slabší, avšak s dvojcifernými číslami od roku 2001. Vďaka svojim vysokým tempám rastu (graf č. 1) Azerbajdžan a najmä Arménsko dostali prívlastok „kaukazský tiger“.

Graf č. 1

Vývoj HDP krajín južného Kaukazu v rokoch 1991-2008 v %

Zdroj: World Development Indicators Database, Skupina Svetovej banky, dostupný na <http://www.worldbank.org/>

Trvalo udržateľnému rastu a následnému rozvoju kaukazských tigrov stále bránia nedoriešené konflikty – jednak medzi Gruzínskom a Ruskom o separatistické oblasti – Južné Osetsko a Abcházsko, a na strane druhej medzi Arménskom a Azerbajdžanom, ktoré od roku 1988 a hlavne po rozpade Sovietskeho zväzu vedú vojnový konflikt o územie Náhorného Karabachu.

Gruzínsko

Po obnovení nezávislosti Gruzínska v roku 1991 separatistické snahy (čiastočne podmienené Ruskom) autonómnych republík – Abcházska a Južného Osetska s etnicky odlišným obyvateľstvom, v prípade Abcházcov dokonca aj moslimského vierovyznania vyvolali vojnové konflikty. S medzinárodnou pomocou sa ich podarilo urovnať. Boje boli ukončené v roku 1993 dobytím mesta Suchumi. Snaha Gruzínska o vstup do euroatlantických štruktúr, ktorú dalo najavo na summite NATO v Prahe v roku 2002, vyvolali ďalšie krízy, keďže jeho vstupom Rusku by ostalo len zlomok sféry vplyvu pri pobreží Čierneho mora, dlhé niekoľko stovák kilometrov. Náznakom toho bola aj „ružová“ revolúcia, ktorá v roku 2003 vyslala impulz transatlantickým inštitúciám o prozápadnej orientácii krajiny.

Ihneď na margo výsledkov referenda o vstupe Gruzínska do NATO, v ktorom sa 5. januára 2008 73 percent obyvateľstva vyslovilo za členstvo, začali predstavitelia Ruska hovoriť o nevyhnutnosti obnoviť Koncepciu národnej bezpečnosti. V súvislosti s priblížením vojenskej infraštruktúry NATO k regiónu, spadajúcemu do sféry vplyvu Organizácie dohody o kolektívnej bezpečnosti (CSTO), sa zmenila geopolitická situácia v regióne. Napriek vznikajúcim potenciálnym hrozbám zo strany Ruska, na ktoré podstúpili Gruzínsko a Ukrajina, na aprílovom summite NATO v Bukurešti 2008 sa predstavitelia aliancie dohodli, že sa obe krajiny môžu stať členmi aliancie, žiadnej z krajín však nepriznali štatút kandidáta a nestanovili ani žiadny časový plán.

Novým prvkom v ruskom koncepte sa stala klauzula o používaní ozbrojených síl, ako aj použitie jadrových zbraní s cieľom zabrániť ohrozeniu situácie na území Ruska a jeho strategických partnerov. Stalo sa tak na začiatku augusta roku 2008, keď vypukla 5-dňová rusko-gruzínska vojna o separatistické regióny Južné Osetsko a Abcházsko. Gruzínsko 18.

augusta 2008 požiadalo o vystúpenie zo Spoločenstva nezávislých štátov (SNS), čo sa naplnilo 18. augusta 2009, keď Gruzínsko prestalo pôsobiť v jeho štruktúrach. V platnosti však zostalo 75 multilaterálnych zmlúv, uzavretých medzi členskými krajinami SNS, vrátane dohôd o bezvízovom režime a voľnom obchode. Na podnet Európskej komisie špeciálny tím (s rozpočtom 1,6 milióna eur) začal vyšetrovať dôvody, začiatok a priebeh konfliktu z augusta minulého roka ešte v decembri. Podľa správy Medzinárodnej komisie prezentovanej v Bruseli 30. septembra 2009 vojnu zapríčinili obidve strany **(1)**. Rusko už stihlo vyhlásiť, že komisia dala za pravdu jemu, Gruzínsko to však odmieta a správu ocenilo ako objektívnu **(2)**. Podľa generálneho tajomníka NATO Andersa Fogha Rasmussena zistenia tejto správy nebudú mať na gruzínske aspirácie ohľadom členstva v aliancii žiadny vplyv.

Snahy Gruzínska o vymanenie sa spod ruského pola pozornosti a jeho protiruské aktivity vyústili v októbri roku 2006 k vyhláseniu embarga na obchodovanie, cestovanie, štúdium a podnikanie v Gruzínsku **(3)**: embargo na dovoz gruzínskych výrobkov na ruský trh, hlavne dovoz vína, minerálnej vody, ovocných džemov a čaju zdôvodňovalo Rusko nedodržaním hygienických noriem a nového postupu označovania týchto výrobkov.

Napriek vyhlásenému embargu a vzhľadom na vysoký dopyt ruskej spoločnosti, uvedené výrobky stále nachádzajú svoje odbytko na ruskom trhu prostredníctvom tretích tranzitívnych krajín, najmä Arménska, Azerbajdžanu, Bieloruska, Moldavska a Ukrajiny, ktoré majú vytvorenú zónu voľného obchodu s Ruskom. V období január – apríl 2009 dovoz týchto gruzínskych výrobkov do Ruska vďaka reexportu stúpol 3-násobne. Po obnovení priamej dennej linky Jerevan – Moskva sa Gruzínsku najviac oplatí využívať služby arménskej leteckej spoločnosti Armavia, ktorá za vývoz 100-300 kg tovaru na ruský trh účtuje 1 USD, kým do Kyjeva by ho stálo cca 70 centov a do Baku 1,50 USD, k čomu je potrebné prirátat' aj prepravu Kyjeva resp. Baku do Moskvy **(4)**.

Gruzínsko aktívne spolupracuje s Ukrajinou, Azerbajdžanom a Moldavskom v rámci Organizácie pre demokraciu a hospodársky rozvoj GUAM. Spoluprácu Gruzínska s Arménskom možno považovať za nadštandardnú. Obe krajiny sú dedičmi starých kresťanských civilizácií a zdieľajú spoločné dejiny. V Gruzínsku žije početná arménska menšina, počet jej príslušníkov dosahuje približne 250 tis. ľudí. Vzťahy s Gruzínskom sú obzvlášť dôležité pre Arménsko, pretože v podmienkach hospodárskeho embarga, uloženého Tureckom a Azerbajdžanom Gruzínsko predstavuje pre krajinu jediné pozemné spojenie s Európou a prístup k prístavom Čierneho mora. Navyše, v Gruzínsku svoje odbytko nachádza približne 7,7 % arménskych výrobkov.

Popri CSTO a GUAM predstavitelia Gruzínska a Azerbajdžanu plánujú vytvoriť v regióne vojenskú úniu s Tureckom, aby spoločne podnikli kroky v boji proti medzinárodnému terorizmu. Vzhľadom na členstvo Turecka v NATO sa predpokladá, že vojenská spolupráca týchto krajín koordinovaná Tureckom prinesie väčšiu stabilitu do regiónu a že ich prípadné začlenenie do transatlantickej vojenskej aliancie zvýši šance na ich potenciálny vstup do štruktúr Európskej únie, najmä zo stabilizačných dôvodov.

Arménsko a Azerbajdžan

V boji o Náhorný Karabach – arménsku enklávu pričlenenú Stalinom k Azerbajdžanu, boli úspešnejší Arméni, ktorým sa podarilo udržať Náhorný Karabach a podrobiť si jemu priľahlé azerbajdžanské územia, t. j. sedem priľahlých oblastí. Arménske ozbrojené sily tak v roku 1992 obsadili 20 % azerbajdžanského územia. V máji 1994 bolo uzavreté prímerie, ktoré platí dodnes. Konflikt medzi Arménskom a Azerbajdžanom pomáha riešiť tzv. Minská skupina OBSE pre Náhorný Karabach, ktorej členmi sú Rusko, Francúzsko a USA. Turecko síce uznalo nezávislosť Arménska v roku 1991, ale na znak solidarity s etnicky blízkym

Azerbajdžanom uvalilo naňho hospodársku blokádu a uzavrelo spoločné hranice. V poslednom čase sa do pozornosti dostáva správa o ukončení 18-ročnej tureckej blokády.

CrisisWatch N°74, ktorú vydala International Crisis Group 1. októbra 2009 **(5)**, vidí pozitívnu perspektívu riešenia konfliktu medzi Arménskom a Tureckom, ktorých národné parlamenty majú za úlohu ratifikovať návrhy protokolov o normalizácii vzájomných vzťahov – protokolu o nadviazaní diplomatických vzťahov a protokolu o rozvíjaní vzťahov podpísaných 10. októbra 2009 ministrami zahraničných vecí oboch krajín vo Švajčiarsku. Podpísanie protokolov, k čomu významne prispela aj arménsko-turecká futbalová diplomacia **(6)**, pomôže najneskôr štyri mesiace od dátumu ich ratifikácie:

- nadviazať diplomatické vzťahy medzi oboma krajinami,
- dosiahnuť oficiálne vzájomné uznanie a otvorenie spoločných hraníc medzi Arménskom a Tureckom a
- podporovať bilaterálnu spoluprácu napr. v oblasti rozvoja energetickej infraštruktúry, cestovného ruchu, zachovania kultúrneho dedičstva a pod.

Arménsko sa fyzicky a psychicky zbaví niekdajšej blokády a využije nové kanály na hľadanie odbytu v západných krajinách. Zároveň bude môcť lepšie obhajovať záujmy desiatok tisíc Arménov žijúcich v Turecku a mnohých kultúrnych a historických miest nachádzajúcich sa na území Turecka, takisto bude môcť predať prebytok svojej produkcie elektrickej energie. Turecko na druhej strane preukáže Západu svoju schopnosť spolupracovať so susednými štátmi a riešiť cezhraničné problémy diplomatickou cestou v záujme oboch strán **(7)**. V neposlednom rade sa zlepši postavenie Turecka ako regionálnej mocnosti a garanta stability v regióne, ktorý sa vzhľadom na vyhrotené vzťahy Gruzínska s Ruskom považuje za veľmi rizikový.

Prekážky na ceste hospodárskeho rozvoja

Z hľadiska Turecka najväčšou prekážkou je pretrvávajúci spor medzi Arménskom a Azerbajdžanom o región Náhorného Karabachu, napätie okolo ktorého stupňuje Azerbajdžanské spoločenstvo Náhorného Karabachu vytvorené v júli 2009. Táto organizácia plánuje zakladať pobočky v zahraničí, usporadúvať medzinárodné podujatia a produkovať filmy, týkajúce sa problematiky ozbrojeného konfliktu s Arménskom v rokoch 1988 – 1994. Cieľom spoločenstva, ktoré dostalo na svoju činnosť z azerbajdžanského rozpočtu 2,5 mil. USD, je zastupovať záujmy 65 tis. Azerbajdžancov, ktorí boli vysídlení z územia Náhorného Karabachu a snažiť sa o ich návrat na rodnú zem **(8)**.

Podobné aktivity podniká arménska diaspóra, ktorá je zastúpená po celom svete. Celkový počet Arménov vo svete je omnoho vyšší, rádovo 3-4 krát. V celom svete sa ich počet odhaduje na 12 miliónov a hlavnými centrami arménskej diaspóry sú Paríž, New York, Los Angeles, Bejrút a Rostov na Done. Početná arménska diaspóra sa snaží o uznanie tzv. „genocídy Arménov“ zo začiatku 20. storočia, ktorá podľa arménskych zdrojov spôsobila straty na životoch 1-1,5 mil. Arménov. Turci ju popierajú tvrdiac, že to bola občianska vojna, kde o život prišli aj stovky tisíc osmanských Turkov. Vďaka intenzívnemu arménskeму lobingu arménsku genocídu uznávajú prestížne medzinárodné inštitúcie, ako napr. Európsky parlament, Svetová cirkevná rada, Európske združenie YMCA, Združenie pre ľudské práva (Human Rights Association so sídlom v Turecku). Arménske spoločenstvo už dokázalo presadiť svoje záujmy v týchto krajinách sveta: Argentína, Belgicko, Cyprus, Čile, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Kanada, Libanon, Litva, Lotyšsko, Poľsko, Rusko, Slovensko, Švajčiarsko, Taliansko, Uruguaj, Vatikán a Venezuela. V ďalších krajinách stále prebieha proces uznávania masových vražd Arménov ako genocídy (napr. v 42 štátoch USA už oficiálne uznali genocídu).

Napriek tomu, že udobrovanie susediacich súperov pozitívne vnímajú OSN, USA, EÚ či Rusko, pozitívny vývoj arménsko-tureckých vzťahov znepokojuje nielen arménsku diaspóru, ktorej sa zdá, ako keby sa nadviazaním diplomatických vzťahov a normalizáciou bilaterálnej spolupráce arménska vláda vzdávala svojich nárokov na presadzovanie genocídy po celom svete, ale aj opozíciu v Turecku, ktorá masívne protestuje proti ratifikácii oboch protokolov. Opoziční lídri sa obávajú z odvetných krokov Azerbajdžanu, keďže azerbajdžanský hlavný spojenec Turecko porušuje ústnu dohodu nezrušiť blokádu, kým sa nevyrieši arménsko-azerbajdžanský spor o Náhorný Karabach.

Ako sa predpokladalo, tak sa aj stalo. 16. októbra 2009 Ilham Alijev, prezident Azerbajdžanskej republiky, vyhlásil, že vzhľadom na súčasnú svetovú situáciu Azerbajdžan už nebude môcť Turecku dodávať plyn za 120 USD, t.j. 1/3 jeho trhovej ceny ako doteraz. Takéto varovanie zo strany Azerbajdžanu by mohlo znamenať koniec Západom podporovaného projektu výstavby plynovodu Nabucco, ktorý cez Gruzínsko a Turecko mal dodávať plyn smerujúci z Kaspického mora do Európy. Namiesto plynovodu Nabucco, ktorý má obchádzať Rusko, Azerbajdžan bude pravdepodobne zásobovať Rusmi podporovaný alternatívny plynovod South Stream. Podľa predbežnej dohody zo 14. októbra 2009 počnúc rokom 2010 by mal Azerbajdžan dodávať Rusku ročne 500 mil. m³ zemného plynu. Tieto myšlienky vyšli najavo práve týždeň pred tým, ako mal turecký parlament rozhodovať o ratifikácii oboch protokolov 21. októbra 2009, ktoré sa nateraz odložilo **(9)**.

Arménsko je obkľúčené moslimskými krajinami, ako sú Azerbajdžan, Irán a Turecko, a má len jedinú možnosť, ako si zachovať integritu a suverenitu nad svojím územím. Aj keď aktívne spolupracuje s NATO s perspektívou svojho budúceho členstva, nesmie zabudnúť na nezastupiteľnú úlohu Ruska ako svojho najväčšieho strategického partnera v regióne Kaukazu v riešení hraničných sporov. Dôvod spomalenej integrácie do NATO možno vidieť v obave stratiť takého strategického partnera, akým je Rusko, ktorého vojenské sily strážia arménske

hranice s Azerbajdžanom, aby tým zabránili opätovnému vypuknutiu vojen. Tým je pravdepodobne odôvodnená jeho účasť v Organizácii dohody o kolektívnej bezpečnosti **(10)**, aj keď význam a budúce perspektívy riešenia sporov na tejto platforme sú minimálne v súvislosti s neúčastou Azerbajdžanu v tejto organizácii.

Z hospodárskeho hľadiska sa Arménsko zúčastňuje integračných zoskupení len na úrovni Spoločenstva nezávislých štátov, ktoré však ako celok napreduje veľmi pomaly. Žiaden iný štát zo SNŠ nemá výrazný záujem o túto krajinu. Súvisí to s absenciou zdrojov energetických surovín na jeho území, ktorá zvyšuje jeho závislosť od dodávok plynu a ropy z Ruska a Iránu ako nového obchodného partnera, ako aj jeho neúčastou na medzinárodných ropovodoch, resp. plynovodoch **(11)**.

Ďalšie smerovanie a integrácia zakaukazských krajín do globálnych ekonomických a politických štruktúr nepochybne do značnej miery závisí aj od intenzity nového impulzu, ktorým sa Európska únia snaží stabilizovať svoje vonkajšie hranice. Aktívna spolupráca EÚ s postsovietskymi krajinami južného Kaukazu sa sformalizovala po tom, ako v roku 1999 do platnosti vstúpili dohody o partnerstve a spolupráci s platnosťou na 10 rokov **(12)**. Od 7. mája 2009 Východné partnerstvo (EaP – Eastern Partnership) ako pokračovateľ a katalyzátor Európskej politiky susedstva v regióne južného Kaukazu a vo východoeurópskych krajinách bývalého Sovietskeho bloku Bielorusko, Moldavsko a Ukrajina sa snaží vniesť nový stimul do politiky susedstva, ktorá funguje už päť rokov a zintenzívniť spoluprácu šiestich postsovietskych štátov s Európskou úniou s cieľom postupne vytvárať zónu voľného obchodu a liberalizovať vízový režim **(13)**.

Čas ukáže, či intenzívnejšia bilaterálna spolupráca medzi krajinami regiónu južného Kaukazu, ako aj medzi regiónom a hlavnými regionálnymi globálnymi hráčmi – Ruskom, EÚ, USA a postupne sa vzťahujúcim Tureckom, pomôže vyriešiť dlhotrvajúce regionálne konflikty,

ktoré zobrali životy a domovy miliónom ľudí a zabránili hospodárskemu rozvoju kaukazských tigrov. Možno sa raz stane realitou zakaukazská idylka o politicko-hospodárskom rozvoji regiónu južného Kaukazu, ktorý sa má dosiahnuť nasledovne:

Poznámky:

(1) Corso, M.: Georgia: EU Report Pins Blame on Both Georgia and Russia for 2008 War. Eurasianet, 30. 9. 2009.

<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav093009.shtml>

(2) NATO: Gruzínsko je v aliancii stále vítané. SITA, 8. októbra 2009.

(3) Jibladze, K.: Russian embargo begins to be felt in Georgia. Central Asia-Caucasus Institute, 18. 10. 2006. <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4258>

(4) Patsuria, N.: Georgian wine, water take the back door to Russia? Eurasianet, 18. 6. 2009

<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav061809b.shtml>

(5) CrisisWatch N°74. International Crisis Group, 1. 10. 2009.

<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=6324&l=1&m=1>

(6) Obdoba „pingpongovej diplomacie“, počas ktorej Spojené štáty nadviazali v 70. rokoch prvé kontakty s Čínou. Začiatkom septembra 2008 v Jerevane tímy Turecka a Arménska bojovali o účasť na majstrovstvách sveta v Juhoafrickej republike. Toto historické stretnutie nabralo na význame účasťou tureckého prezidenta Abdullaha Güla. Naposledy sa vysoký predstaviteľ Turecka objavil v Arménsku ešte pred druhou svetovou vojnou v roku 1935, keď Arménsko bolo súčasťou Sovietskeho zväzu. Zvýšila sa tak nádej, že po desaťročiach napätých vzťahov môže nastúpiť spolupráca.

(7) Pope, H.: Turkey and Armenia vow to heal past wounds. In: The EU-Turkey-Cyprus Triangle: International Crisis Group, 1. 9. 2009.

<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=6295&l=1>

(8) Abbasov, Sh.: Azerbaijan: Karabach IDPs Emerge to Promote Baku's Peace Plan. Eurasianet, 25. 9. 2009.

<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav092509a.shtml>

(9) Whitmore, B.: Azerbaijan Could Scuttle Nabucco Over Turkey-Armenia Deal. Radio Free Europe – Radio Liberty, 19. 10. 2009.

http://www.rferl.org/content/Azerbaijan_Could_Scuttle_Nabucco_Over_TurkeyArmenia_Deal/1855784.html

(10) V súčasnosti sedemčlenná CSTO vznikla v októbri 1992 ako nástroj na spomalenie, respektíve zastavenie východného rozširovania NATO a stredobodom jej záujmu sú otázky nelegálnej migrácie, terorizmu a organizovaného zločinu, riešenie ktorých je jedným z hlavných faktorov stability v regióne. Účastníci dohody sa tiež zaviazali poskytnúť navzájom okamžitú pomoc v prípade vonkajšieho útoku.

(11) Aleksanyan, T.: Hospodársky rozmer integrácie v Spoločenstve nezávislých štátov. DespiteBorders.com, 14. 2. 2008.

http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1202983883&archive=&start_from=&ucat=2,4,9,47&

(12) NEWSFLASH #17. European Forum for Democracy and Solidarity, 15. 9. – 5. 10. 2009.
<http://www.europeanforum.net>

(13) Mikhelidze, N.: Eastern Partnership and Conflicts in the South Caucasus: Old Wine in the New Skins? Istituto Affari Internazionali IAI0923. Rome, september 2009.

<http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai0923.pdf>